

1925'e kadar aralıksız devam eden bir çalışma sonunda tamamlanmış ve 1351-1352'de (1932-1933) Kahire'de yirmi beş cilt halinde basılmıştır. Tantâvî daha sonra eserine *Mülhaku'l-Cevâhir fî tefsîri'l-Ḳur'ân* adıyla bir cilt daha eklemiş ve bu cilt de basılmıştır (Kahire 1354/1935).

BİBLİYOGRAFYA :

Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, Kahire 1351-54/1932-35, I-XXVI; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, Kahire 1372-73/1953, I, 567-568; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrîn*, Kahire 1381/1961-62, III, 171-185; Mâlik b. Nebî, *Kur'an-ı Kerîm Mucizesi* (trc. Ergun Göze), İstanbul 1969, s. 21; Bilmen, *Tefsîr Tarihi*, II, 783-784; Abdülazîz Câdû, *eş-Şeyh Tantâvî Cevherî*, Kahire 1980, s. 38-39, 55-64; Celal Kirca, *Kur'an-ı Kerîm ve Modern İlimler*, İstanbul 1981, s. 231-238; Abdülmecid Abdüsselâm el-Muhtesib, *İtticâhâtü't-tefsîr fi'l-âsri'r-râhin*, Amman 1402/1982, s. 272-277; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü müşannefâtü'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, III, 54; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, Ankara 1988, II, 436-459; *el-Menâr*, XXX, Kahire 1348, s. 514-517.

CELAL KIRCA

CEVÂHİR BEDESTENİ

Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan, İstanbul'da Büyük Çarşı'nın etrafında olduğu iki büyük bedestenden biri (bk. BEDESTEN; BÜYÜK ÇARŞI).

CEVÂHİRÜ'İ-AKÂİD

(bk. el-KASİDETÜ'n-NÜNİYYE).

CEVÂHİRÜ'İ-EBRÂR

(جواهرالابرار)

Hâzinî'nin Ahmed Yesevî ve Yeseviyye tarikatı hakkındaki temel eseri.

III. Murad'a (1574-1595) takdim etmek üzere kaleme alınan eserin tam adı *Cevâhirü'l-eberrâr min emvâci'l-bihâr*'dir. Müellif eserin mukaddimesinde kendi künyesini Sultân Ahmed b. Mevlânâ Mahmûd b. Sultân Hacı Şâh el-Kureşî sümme'l-İskenderî el-Mâverâünnehrî eş-şehîr bi-Hâzinî şeklinde kaydetmiştir. Kaynaklarda eser ve müellifi hakkındaki bilgi yoksundur. Ancak *Cevâhirü'l-eberrâr*'ın muhtevalarından, Hâzinî'nin Orta Asya'da tasavvuf hareketinin çok etkili olduğu bir dönemde yetiştiği, daha on iki yaşlarında iken yaşadığı bir cezbe halinden sonra Yesevî şeyhlerinden Seyyid Man-

sûr Kaşıkırâs'a intisap ettiği, evliya menkıbelerini severek okuduğu, on dokuz yaşında sülûkünü tamamlayarak icâzet aldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra şeyhinden menâkıbnâme yazma izni aldığı söyleyen Hâzinî Mâverâünnehr bölgesinden ayrılp II. Selim devrinde İstanbul'a gelmiş, III. Murad devrinde mutasavvıflara verilen değeri görünce padişaha takdim etmek üzere eserini kaleme almıştır.

Cevâhirü'l-eberrâr, Orta Asya Türk dünyasının en büyük velisi Ahmed Yesevî'nin hayatı, şahsiyeti ve menkıbeleriyle kurucusu olduğu Yeseviyye tarikatının tarihi, âdâb ve erkânı hakkında en eski ve orijinal bilgileri ihtiva eder. Bilinen tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 3893) bulunan eser, Mahmûd b. Hasan b. Şeyhî en-Nakşibendî tarafından Rebîülevvel 1002 (Aralık 1593) tarihinde istinsah edilmiştir. Muhtemelen oldukça yıpranmış bir durumda olduğundan sonradan varakların çerçeve kısmı kesilerek metin kısmı çıkarılmış ve hazırlanan başka bir çerçeveye yerleştirilerek yeniden ciltlenmiştir. Bu işlem sırasında varakların sırası yer yer karıştırılmış, eseri keşfeden Fuat Köprülü varaklara sayfa numarası vermiştir. 342 sayfadan meydana gelen *Cevâhirü'l-eberrâr*'ın 222. sayfaya kadar olan kısmı Türkçe, devamı Farsça'dır.

M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı kitabının Ahmed Yesevî'nin hayatı ve Yeseviyye tarikatı ile ilgili bölümünü, önemini özellikle vurguladığı bu eserdeki bilgiler çerçevesinde ele almıştır. Köprülü'nün adı geçen eserinin ilk basımı sırasında (İstanbul 1919) Hâlis Efendi Kütüphanesi'nde bulunan *Cevâhirü'l-eberrâr*, daha sonra bu kütüp-

hane ile birlikte İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne intikal etmiştir. Köprülü'nün vefatından sonra eserinin 3. basımına (Ankara 1976) yapılan dipnot ilâvelerinde *Cevâhirü'l-eberrâr*'ın yanlış olarak Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilmesi (s. 368) esere ulaşılmasını imkânsız kılmış, bunun sonucu olarak da Ahmed Yesevî ve Yeseviyye hakkında çalışma yapan bütün araştırmacılar Köprülü'nün verdiği bilgilerle yetinmek zorunda kalmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâzinî, *Cevâhirü'l-eberrâr min emvâci'l-bihâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 3893; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1919 — Ankara 1976, s. 368-369.

NİHAT AZAMAT

el-CEVÂHİRÜ'İ-HİSÂN

(الجواهر الحسان)

Ebü Zeyd es-Seâlibî'nin (ö. 875/1470)

Kur'an tefsiri

(bk. SEÂLİBİ, Ebü Zeyd).

CEVÂHİRÜ'İ-KELÂM

(جواهر الكلام)

Eş'arî kelâmcılarından

Adudüddin el-İcî'nin

(ö. 756/1355)

kelâma dair muhtasar eseri.

Müellifin talebelerinden İlhanlı Veziri Gıyâseddin Muhammed b. Reşîdüddin adına kaleme alınan risâle bir giriş ve üç bölümden oluşur. Kelâm ilminin tarifi, bilginin tanımı, kısımları, *nazar**la ilişkisi ve delilin çeşitlerine ayrılan girişten sonra birinci bölümde felsefenin mantık ve fizik (tabiiyyât) alanlarına giren şu konulara yer verilmiştir: Vücut-adem, mâhiyet-ma'dûm, vücûb-imkân, kıdem-hudûs, vahdet-kesret, illet-ma'lûl, araz ve çeşitleri, cevher ve cisimlere dair hükümler, felekler, unsurlar, arz, mürekkebe varlıklar, nefis, akıl, cin ve şeytan. İkinci bölümde Allah'ın varlığı, selbî ve sübûtî sıfatları, kulların fiilleri, vücûb alellah, Allah'ın fiilleri ve isimleri gibi konular işlenmiştir. Üçüncü bölümde nübüvvet, Hz. Muhammed'in peygamberliği, mucize, nübüvveti inkâr eden Brahmanizm'in reddi, peygamberlerin mâsum oluşu, tafdîl, kerâmet, âhiret halleri, cennet, cehennem ve iman bahisleri incelenmiştir. Eser imâmet konusu ile son bulmaktadır. Bu konular genellikle kelâmcılarla filozofların görüşleri dikkate alınarak kısaca anlatılmış, benimsenen görüşlerin

Cevâhirü'l-eberrâr'ın ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 3893)

delillerine ve karşı görüşlerin tenkidine fazlaca yer verilmemiştir. Felsefe ile kelâm konularını birleştiren müteahhir dönemin diğer kelâm kitapları gibi bu eserde de felsefe ve mantık bahislerine geniş ölçüde yer verilmesine karşılık asıl kelâmî konuları kapsayan ikinci ve üçüncü bölüm kitabın sadece üçte birini teşkil etmektedir.

Cevâhirü'l-kelâm üslup, tertip, ifade ve muhteva bakımından aynı müellifin *el-Mevâkıf* adlı kitabının özeti mahiyetindedir. Nitekim bazı yazma nüshalarında adı *Muhtaşarü'l-Mevâkıf* diye kayıtlıdır (bk. *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*, nr. 820).

Süleymaniye (Antalya [Tekelioğlu], nr. 823/7, Fâtih, nr. 2924, Lâleli, nr. 2171) ve Topkapı Sarayı Müzesi (Emanet Hazinesi, nr. 862) kütüphanelerinde, ayrıca *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*'de (nr. 59, 820, 839) çeşitli yazma nüshaları bulunan eser, Ebû'l-Alâ Afîfî tarafından sadece *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*'deki bir nüshasına (nr. 820) dayanılarak *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb* (el-Câmiatü'l-Misriyye) içinde yayımlanmıştır (Kahire 1934, II/2, 133-243). İbrâhîm b. Mustafa el-Halebî, *Cevâhirü'l-kelâm*'ı *el-Mevâkıf* ve *Şerhu'l-Mevâkıf* tan yaptığı iktibaslarla şerhetmiştir. *Silkü'n-nizâm fî şerhi Cevâhiri'l-kelâm* adını verdiği bu şerhin yazma nüshaları da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüp-

hanesi (Emanet Hazinesi, nr. 858, 865) ile *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*'de (nr. 820) mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Adudüddin el-İcî, *Cevâhirü'l-kelâm* (Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb içinde, nşr. Ebû'l-Alâ Afîfî), II/2, Kahire 1934, s. 133-243; *Keşfü'z-zunûn*, I, 616; Brockelmann, *GAL*, II, 209; *Suppl.*, II, 291.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

el-CEVÂHİRÜ'L-MUDİYYE

(الجواهر المضية)

Abdülkâdir el-Kureşî'nin
(ö. 775/1373)

Hanefî hukukçularının
biyografilerine dair eseri.

Tam adı *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâtü'l-Hanefiyye* olan eser, Hanefî âlimlerinin biyografileri konusunda yazılan ilk tabakat kitabı kabul edilmektedir. Kaynaklarda bundan önce Necmeddin İbrâhîm b. Ali et-Tarsûsî (ö. 758/1357) ve Selâhaddin İbnü'l-Mühendis'in (ö. 769/1368) birer biyografik çalışması olduğu kaydedilmekteyse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1098-1099, 2019) bunlar günümüze kadar gelmemiştir. Bu eseri kaleme almasını gerekçe olarak, diğer mezheplerin aksine, Hanefî mezhebine ait bir tabakat kitabı bulunmayışını gösteren Kureşî'nin adı geçen çalışmaları görmediği anlaşılmaktadır.

Müellif eserini hazırlarken muhtelif ilim dallarına ait 170 civarında (listesi için bk. *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, nâşirin giriş, s. 61-74) yazılı kaynak yanında, başta kendisini bu yönde teşvik eden hocaları, arkadaşları ve meslektaşları olmak üzere çeşitli sözlü kaynaklara da başvurmuş, çağdaşı olan bazı biyografi sahipleriyle de bizzat görüşmüştür. Bununla birlikte fazla orijinal bilgi ihtiva etmeyen eserde özellikle mahallî İran tarihlerinden bolca malzemeye rastlanmaktadır.

Alfabetik olarak düzenlenen eser, birinci bölümünde esmâ-i hüsnâ, ikincisinde Hz. Peygamber'in isimleri, üçüncüsünde Ebû Hanîfe'nin menkıbelerinin yer aldığı üç bölümlük bir mukaddime ile başlamakta, daha sonra Ebû Hanîfe'den itibaren 771 (1370) yılına kadar yaşamış 2124 âlimin biyografisine yer verilmektedir. Bu arada müellifin Hanefî zannettiği veya Hanefî mezhebiyle ilgili eserleri bulunan bazı âlimlerin hayat hikâyelerine de rastlanmaktadır. Biyografilerde genellikle biyografi sahibinin adı, künyesi, lakabı, neşebi, vefat yeri ve tarihi, çocukları, hocaları, talebeleri, ilmî kariyeri, kişiliği, aldığı görevler, eserleri vb. bilgiler yer almaktadır.

Eserde biyografilerin alfabetik olarak düzenlendiği ana kısımdan sonra ayrı bölümler halinde künyeleriyle tanınanlar, kadınlar, nisbeleri, lakapları ve "falanın oğlu" diye tanınan âlimler zikredilmekte, sonunda da çeşitli bilgilere yer verilen ve "el-Câmi'" başlığını taşıyan bölüm bulunmaktadır. Eserin Haydarâbâd basısının sonunda ise (s. 450-563) Ali el-Kârî'nin Ebû Hanîfe ve talebelerinin menâkıbına dair bir zeyli vardır.

İbn Dokmak'ın (ö. 809/1407) *Naẓmü'l-cümân fî tabakâti aşâbi İmâmina'n-Nu'mân* (Süleymaniye Ktp., Turhan Sultan, nr. 251; Serez, nr. 1827) ve Firûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Mirkâtü'l-vefiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Süleymaniye Ktp., Reisülkütâb, nr. 671/1, 672) adlı eserleri, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*'nin birer muhtasarı mahiyetinde olduğu gibi İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî de (ö. 956/1549) eseri ihtisar etmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1941/1; Esad Efendi, nr. 605/1, 3699/49).

el-Cevâhirü'l-mudîyye'nin ilk ilmî neşri Abdülfettâh Muhammed el-Hulv tarafından, oldukça hatalı olan ilk basısı ile (I-II, Haydarâbâd 1332/1914) üç yazma nüshasına dayanılarak gerçekleştir-

Cevâhirü'l-kelâm adlı eserin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2171)

